

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

The Prince George

Gloucester

614.4

Lh-31

1909p

4386

0862

ՋԵՌՆԱՐԿ

ԾԱՂԿԱՀԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ
ԾԱՂԿԻ ՊԱՏՈՒԱՍՏՄԱՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴԱՐՁԱԿՈՒԱԾ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

Աշխատասիրեց
ՆԶՆԻԿ ԴՍ.Հ. ԱՂԱՍՋԵԱՆՅ
Միաբան ս. Սարգիս Եկեղեցու Թիֆլիսի

614.4
—
Կ-31

ԹԻՖԼԻՍ, 1904 թ.

Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ», Մադարեան փողոց, № 15.

610
3-ԱԼ

61-4
Ա-31

Հ.Ա.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Հ.Ս.Ս.Ր.-Ա. ԴՊՕԼԻՉՆԱՅ ԲՆՈՒՆՈՒԹՅԱՆ
7/27 1922
ՎԵՐՈՒՄ, ՊԵՏԻՍԿԱՆԻ
Ս. ՄՅԱՍԻՍՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

ՁԵՌՆԱՐԿ

ԾԱՂԿԱՀԱՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄ
ԾԱՂԿԻ ՊԱՏՈՒՍՍՄԱՆ

«Պատուաստուժը մի
ընկերական պարտա-
ւորութիւնն է»:
Պիւրկրիկ:

5930

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴՆՐՁԱԿՈՒԱԾ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՎ

Աշխատասիրեց
ԵԶՆԻԿ ԴՍ.Հ. ԱՆԿԱԶԵԱՆՅ
(Միաբան ս. Սարգիս Եկեղեցու Թիֆլիսի)

4386

Հ.Ա.Խ.Հ. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

4386

Թիֆլիս, 1904
Տպարան «ՀԵՐՄԷՍ», Մաղաթեան փող., 15.
(39)

4 FEB 2013

3799

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԿՈՄԻՏԵ
ՏԻՖԼԻՍԻ ԱՅԿՈՒՆԻ ԿՈՒՆՍՏԱԿՆԵ

Доз. ценз. Тифлисъ, 25-го августа 1904 года

Մաղկահասուրեան հնարող Եղուարդ Զեններ:
(Ժն. 1749—վախ. 1823 թ.)

206

Ինձ համար բարոյական պատճառներով եւ համարում այս փոքրիկ աշխատանքին ձեռնարկեց Մեծապատիւ թ. Արամեանցիին Գարրիեւեան Մեյֆուլտանի ակումբը՝ ինչպէս իմ կողմից երախտագիտութեան մի փոքրիկ նշան ընդ այն սիրայի աշխատանքն եւ ճիշտպէս ինձ նուիրած ժամերի, որքան զորժ է դրել ծաղկահասարակներ տեսականապէս եւ գործնականապէս ինձ ուսուցանելիս:

Ա. Շխասախոյր

Յ Ա Ռ Ա Զ Ա Բ Ա Ն

Քանի որ մեր հայ ժողովրդի մէջ, մանաւանդ զիւղերում, փոքրահասակ երեխաներ ծաղիկ ընկած ժամանակ շատ զոհեր են տալիս եւ շատ մահացումն է վնոււմ, ուստի կարելոր է, որ մեր ժողովրդի մէջ ծաղկահատուծեան օգտակարուծեան միտ-

Գեորգ Գ. կարողիկոս

քը տարածուի եւ պահանջ դառնայ: Լատագոյն կը լինի, եթէ մեր հողերոր միջնակարգ դպրոցներուս — գէթ վերջին դասարանի սաներին ծաղկահատուծեան հետ ծանօթացնեն տեսական եւ գործնական ձեւով, որպէսզի աւարտող սաները, քահանայ դառնալով՝ տարածեն եւ ծաղկահատուծեան օգտակարուծեան միտքը եւ գործնականապէս նպաստեն ու այդպիսով կարողանան փրկել բազմաթիւ երեխաներին: Երջանկայիշատակ Գեորգ Գ. կաթողիկոսը 1868 — 1870 թւին գրուծեամբ տեղեկանում է Երեւանի նահանգապետից թէ ո՞վ կարող է եւ ո՞ր տեղ կարելի է սովորացնել ծաղկահատուծիւնը, որովհետեւ ցանկութիւն ունեն, որ քահանայացուները սովորէին եւ պարտադիր դարձնեն այս օգտակար մասնագիտութիւնը հողերականներին: Նահանգապետից իմանում է, որ նոյն քաղաքի բժշկապետ Գուլբինսկու մօտ կարելի է սովորել ծաղկահատուծիւնը, եւ որ ինքը բժշկապետն էլ սիրով ընդունում է Նորին Վեհափառութեան առաջարկութիւնը, իւր մօտ կանչում է Գերապատիւ Սմբատեան Վեսրովբ վարդապետին, որ Երեւանի փոխ Սեմական էր (այժմ Արքեպիսկոպոս) եւ պատւիրում է հաւարել շրջակայ զիւղերից երիտասարդ տիրացուներին եւ յանձնել վերոյիշեալ բժշկապետին եւ սովորելուց յետոյ, ստանալ վկայական ու քահանայ ձեռնադրել տալով, ապա նորից ուղարկել իւրեանց զիւղերը, պատւիրելով որ չը զըլանան գործածել այդ օգտակար մասնագիտութիւնը:

Մերոյք վարդապետն էլ սիրով ընդունում է Վեհափառի պատերը: Հաւարում է տիրացուներին եւ յանձնում է բժշկապետ Գուլբինսկուն Վեհափառի օրհնութեան նամակի հետ, որը սիրով ընդունում է Վեհափառի առաջարկութիւնը: Այսպէս 1868—1870 թուականներին մի քանի խումբ երիտասարդ տիրացուներ, գալիս սովորում էին բժշկապետից ծաղկահատութիւնը, վկայական ստանալով, նոյնպէս գործիքը եւ ծաղկահիւթը, զնում էին Վեհափառի մօտ օրհնութիւն եւ քաջակերութեան խօսքեր լսում եւ մի քանիսն էլ քահանայ ձեռնադրուելով վերադառնում էին իւրեանց գիւղերը: Այսպիսի մարդասիրական ծառայութեան համար Վեհափառից օրհնութեան կոնդակ է ստանում բժշկապետ Գուլբինսկին:

Որովհետեւ Սմբատեան վարդապետի միջոցով է կատարուել տիրացուների ծաղկահատութեան սովորելը եւ տեղեակ է Գէորգ Գ. կաթողիկոսի ջերմ ցանկութեանը, լաւ կը լիներ, որ Նորին Սրբազնութիւնը զարձեալ ձեռնամուխ լինէր նոյն օգտակար մասնագիտութեան տարածման ներկայիս ընծայացուների մէջ եւ Նորին Վեհափառութիւնն էլ ջերմ համախոհ եւ գործի սկզբնաւորող դառնար ժողովրդեան բարեկեցութեան ցանկութիւնը կատարելով:

Հէնց այս նպատակին ծառայելու համար եւ մեր ուխտան օգտակար լինելու նպատակով, եւ աւելի հեշտ միջոց դարձնելու համար՝ վատահացանք այս

գրքովը նուիրել մեր ազգին եւ մանաւանդ կարգակիցներին:

Այս գրքովը կազմելիս՝ օգտուել եմ հետեւեալ հեղինակութիւններից. — «Պատմութիւն մարդկային պատուաստման» բժ. Տիգ. Փեշտիմալճեանի, Կ. Պոլիս, 1884 թ. եւ «Руководство къ изученію оспопрививанія» сост. врачъ М. Щенсновичъ С. П. Б. 1673 г.

Եզրիկ քեզ. Այլսագեանց:

ՄԱՂԿԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

Իսկական ծաղիկ սկզբնական կենդրոնը գիտնականների ասելով, և ինչպէս երևում է հին ձեռագիրներէրց՝ եղել է Արաբիան: Առաջին սկզբնաւորութիւն և երևալը նոյնպէս ինչպէս երևում է ձեռագիրներէրց, եղել է 572 թւականը և տարածւած մնաց Արաբիայում մինչև 632 թւականը, որի ժամանակ մեծ վնասներ է հասցրել ազգաբնակչութեան: Արաբացոյ արշաւանքների հետ միասին անցաւ այդ վնասակար հիւանդութիւնը դէպի Ասորեստան 634 թ. յետոյ Պաղեստին 637 թ. և մինչև անգամ Կոստանդինապոլիս հասաւ 660 թ.: Այդտեղից անցնում է Հայաստան 635 թ.: 637 թ. — 651 թուականը անցնում է Կիլիկիա, Միջագետք, Կարմիր ծովով Եգիպտոս և Աֆրիկայ: Հնդկաստանն է հասնում 655 թ., այդտեղից Ինաստան և Գրենլանդիա: 660—706 թ. Աֆրիկայից անցնում է ամբողջ Միջերկրականը, Զիրբալտար, և վերջապէս 711—738 թ. Եւրոպայ

է հասնում—Պորտուգալիա, Փրանսիա, Անգլիա և Սև ծովի եզերքներով մինչև իսկ Ռուսաստանն է հասնում: 1492 թ. գտնուելով Ամերիկան անցնում է այդտեղ էլ և ծաղիկը:

Թէ որքան վնասներ է հասցրել ազգաբնակչութեան ծաղիկը երկրէ երկիր անցնելով, մեզ ցոյց է տալիս հետևեալ թուերը:— Արաբիայում ահագին վնասներ է տուել, որ մեզ չէ հասել այդ թուերը: Հնդկաստանում 100,000 ից աւելի հնդիկ զոհ գնաց, Կամչատկայում 1767 թւին 20,000 հոգի մեռան, միմիայն Լոնդոնի մէջ տարէն 2-3000 հոգի էին մեռնում. իսկ ամբողջ Անգլիայում մի միլիոն բնակչից տարէն 3000 հոգի էին մեռնում: Պարսիզում 1713 թ. մի քանի ամսուայ մէջ 20,000 հոգի մեռան. իսկ Ռուսաստանում տարէն 200,000 հոգի էին մեռնում: 1661—1772 թուականը Լոնդոնում մեռել են 2,538,450 մարդ, որից 193,432 հոգի միայն ծաղիկից են մեռել:

Առաջներում՝ երբ երևում էր իսկական ծաղիկը, այնպէս էր վախենում նրանից մեր գիւղական ժողովուրդը, ինչպէս խորերայից, և ճիշտ որ խորերայի երկիւղէր տարածել ծաղիկը ժողովրդի վրայ, որովհետև ահագին զոհեր էր տանում, մի քանիսին կուրացնում էր, միւսներին այլանդակում: Պէտք էր տեսնել՝ ինչպէս գեղեցիկ սիրուն երեխան այլանդակ-

ուում էր, շեշտուում կամ կուրանուում չը պատուաստուելուց: Ո՞վ էր այս բոլոր վնասների պատճառը,—ծաղիկը, ինձ կասեն. իսկ ես կասեմ, որ իրանք ծնողներն են պատճառը, որովհետև նրանք խուսափել և այժմս էլ խուսափում են ծաղկահատութիւնից:

Մայրեր, մայրեր, օգտուեցէք ծաղկահատութիւնից, որովհետև ձեր մառաղ սերունդը որոնցով ուրախանում էք այժմս, կարող է լացացնել ձեզ, մինչև անգամ անիծել ու հայհոյանքներ թափել ձեզ վրայ: Չտապեցէք երեխայ ժամանակից ծաղիկ կտրել տալ ձեր երեխաներին, եթէ չէք ուզում որ նրանք անիծեն ու նախատեն ձեզ ձեր ազիտութեան համար:

Հին քաղաքակրթւած Զինացիք, որոնց աւելի շուտ յայտնի էր պատուաստումը, իւրեանց սրգոց հազցնում էին ծաղիկ թարախով թրջած շապիկներ, կամ ծաղիկ փշրանքով լրցնում էին նոցա քթածակերը: Յայտնի էր նոյնպէս և հնգիկներին, որոնց բրամիները (հագեւորականները) բամբակը թրջում էին ծաղիկ թարախի մէջ և դնում էին վերաւորուած բազկի (ձեռքի) վերաւորուած տեղերում կամ անց էին կացնում կաշուի տակով թունաւորուած թիւեր: Այս տեսակ արհեստը աւելի ևս ծաղկեց Վրաստանում և Զերքեղիստանում, որոնք

լարեանց օրիորդների գեղեցկութիւն պահպանելու համար, դանազան աւելորդապաշտ ծեսերով կատարում էին պառաւ կանայքը վերայիշեալ սովորութիւնը:

Թէ սրբան անհրաժեշտ էր պատուաստումը հին ժամանակ մեզ ցոյց է տալիս հետեւեալ օրինակը.—Կ. Պօլսի անգղիական հիւպատոս Մինտիգիլի կինը (Մարի—Մորթիլի Մօնտագը) 1717 թիւն պատուաստել տուեց իւր երեխային ու այդպէս հիւանդ դրութեան մէջ տարաւ Անգղիա որից հիւթ առնելով պատուաստեցին ուրիշներին, որով և սովորութիւն դարձաւ Անգղիայում պատուաստումը: Ռուսաց Եկատերինէ II կայսրուհին Անգղիայից պատուաստող է հրաւիրում և պատուաստել է տալիս իրան և թագաժառանգ Պաւելին: Հիւթը վերցնում է պատուաստողը մի գիւղացի երեխայից, որն որ կովի ծաղկով վարակուած է լինում և որին կայսրուհին ազնուականութիւն է տալիս: Անգղիացի պատուաստողը կայսրուհուց ստանում է իրրե վարձատրութիւն 600,000 ու 25,000 ուրլի էլ տարեկան թոշակ և իսկական խորհրդականի տիտղոսը: Այս տեսակ պատուաստումը՝ այսինքն մի երեխայից վերցրած և պատուաստուած մի ուրիշին՝ կոչուում է Պատկինում, որնոր յայտնի էր հին ժամանակ չինացիներին և հայերին և ուրիշ ազգերին և:

Հին ժամանակ որ անհրաժեշտ էր համարուում ծաղկահատութիւնը, որնոր հազագիւա էր և շատ տեղեր չըզլտէին, հիմա որ հնարուած է ծաղկահատութիւնը և աւելի հեշտութեամբ է ճարւում հիւթը և պատուաստողը, ինչու չէք օգտուում և չէք ադատում մատող սերունդին այդ վիասակար ակախից:

1896 թւին տօնուեց ծաղկահատութեան գիւտի հարիւրամեայ տարեգարձը և այդ հարիւր տարուայ միջոցում շատ քիչ է օգտուել մեր գիւղական ժողովուրդը, շատ քիչ...:

Եզնիկ Բահանայ Ալխագեանց

Ա. ՄԱՍՆ.

Ծաղկահատութեան հնարող Էդուարդ Ջենների և Երգիւտի համալոս կենսագրութիւն:

Էդուարդ Ջենների հայրը քահանայ էր: Էդուարդը ծնւել է 1749 թ. Բերկլէյի գիւղաքաղաքում: Երեխայ ժամանակուանից Էդուարդը զրկուում է իւր ծնողներէ: Փոքրիկ Էդուարդի մեծացնելը և կրթութիւն տալը յանձն է առնում իւր մեծ եղբայրը: Մինչև 13 տարեկան հասակը նախնական ուսումը առնում էր իւր մեծ եղբօրից, որից յետոյ եղբայրը տալիս է Բերկլէյի քաղաքի, որը իր ծննդեան քաղաքն էր, միջնակարգ դպրոցը: Էդուարդը աշխատասէր տղայ լինելով, յաջողութեամբ աւարտում է իւր ուսումը, որից յետոյ իւր ցանկութեամբ յանձնւում է յայտնի վիրաբոյժ Լինդլէյի մօտ: Էդուարդը շուտով սովորում է բժշկականութիւնը:

Մի օր Էդուարդի բժշկի մօտ գալիս է մի գիւղացի հիւանդ կին, Ստա Նեմա անունով, և խորհուրդ է հարցնում իւր տկարութեան մասին: Բժիշկը յայտնում է, որ նա վարակուած է խկական ծաղկով: Կինը լսելով բժշկի յայտնութիւնը բացականչում է դարմացած.— «Անկարելի է, որովհետեւ ես ունեցել եմ կովի ծաղիկ»: Գիւղացու կնոջ այսպիսի պարզ խոստովանութիւնը մեծ տպաւորութիւն է թողնում երիտասարդ ուսանողի վրայ: Էդուարդը մտածում է, «յայտնի է որ կովի ծաղկով վարակուածները թեթեւ կերպով են հիւանդանում և վնաս չէ հասցնում վարակուածներին: Կնոջ այսպիսի հաւատը գէպի կովի ծաղիկը նշանակում է ամբողջ ժողովուրդն էլ այսպէս է մտածում, երբ որ ժողովուրդի կարծիքը ուղիղ է, նշանակում է՝ եթէ առողջ մարդուն կովի ծաղկահիւթով վարակենք, նա այլևս չի վարակուի խկական ծաղկով»:

Էդուարդը շարունակում է աւելի ևս հաստատ կերպով համոզուել իւր մտացածի մասին, որով յայտնում է իւր ուսուցչին իւր մըտածողութիւնը, որից էլ քաջալերութիւն է ստանում, շարունակելու իւր մտածողութիւնը և փորձով հաստատելու: Իւր ուսուցիչ կինդէյի մօտից տեղափոխւում է Լօնդօն յայտնի պրօֆեսոր վիրաբոյժ Ջօն Հընտերի մօտ, որին էլ

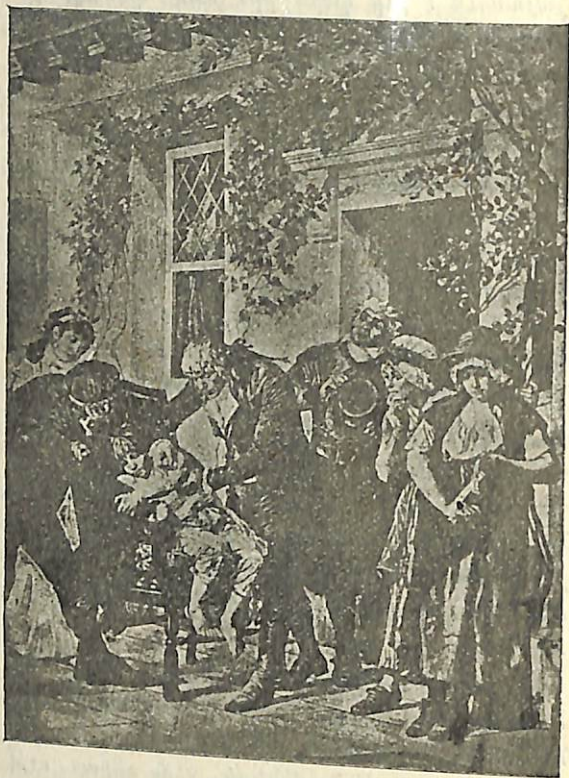

1002

յայտնում է իւր կարծիքը: Ջօն ասցնում է հետաքրքիր երիտասարդ բժշկիկին խորհուրդով: — «Քննիր, փորձիր, համբերութիւն ունեցիր, զսպիր քեզ, ճշտասէր եղիր և խստապահանջ գէպի քեզ—ինքզ»: Գիւղացու կնոջ հաստատ համոզմունքով ասած միտքը, իւր ուսուցչի և երեկի գիտնականի խորհուրդը, քաջալերութիւն է տալիս Էդուարդին ժրջանութեամբ հետեւելու իւր մտադրութեան:

Էդուարդը աւարտելով իւր ուսումը՝ բժշկականութեան Ատեստատ (վկայագիր) ստանալով, վերադառնում է իւր հայրենի Ֆերկէյի քաղաքը շէր լսելով իւր բարեկամների խորհուրդը— «մնալ Լօնդան»: Դալով իւր հայրենի քաղաք, հետևում է իւր մտադրութեան, փորձեր է անում և ինչքան էլ իւր ընկերակիցները ծաղրում էին, յիմարութիւն համարելով Ջննների գործերը, նա առաւել ևս աշարջութեամբ հետևում էր իւր գործին:

Ահա 47 տարեկան ժրջան և անվախ Էդուարդը, 1796 թուականին, հանդիսականների ներկայութեամբ, նրանց մէջ և իւր ուսուցիչների ու թշնամիներէ, Ջնա ֆիսս ութ տարեկան աղայի թեկի վրայ փորձ է անում, հիւթը վերցնելով մի գիւղացի կնոջ թեկից, որնոր վարակուած էր կովի ծաղկով: (Ինչպէս ցոյց է տալիս այս պատկերը:

Էդուարդ Ջեննեթի ծաղկահաստրեան առաջին փարձը
1796 թիին.

Ջեննեթը վերցնելով ծաղկահիւթը ոչ իսկական ծաղկի բշտիկներից և ոչ կովի ծաղ-

կահիւթից, այլ կովի ծաղկով վարակուածի բշտիկներից, պատուաստելով առողջ երեխային և վարակելով նրան,—յաջող է անցնում և առողջանում է երեխան,—որով Ջեննեթը ուզում է հաստատել, որ «եթէ ծաղկով վարակուած կովից վերցրած հիւթով պատուաստենք մի առողջ մարդուն և նրանից երկրորդին և երրորդին ու յետոյ վերջինի բշտիկներից վերցնենք հիւթը և պատուաստենք մի ուրիշին, դարձեալ կը պաշարանենք նրան իսկական ծաղկի վարակումից»: Ջեննեթի համար ուրախալի անցաւ այս փորձը, որովհետեւ յաջող էր, մնում էր համոզուել և համոզեցնել հանդիսականներին, որոնք կրկին անգամ ևս հաւարուել էին, որ այդ ազան ապահովէ և չի վարակուի իսկական ծաղկով: Այս բանի համար՝ Ջեննեթը վերցնում է իսկական ծաղկի թարախից և պատուաստում Ձեռն Ֆիլպին: Երեք օր ու զիշեր պատուաստումից յետոյ, անցնում է Ջեննեթի համար տանջանքալից դրութեամբ, որն որ լինելու էր նրա համար յաջողութեան կամ անյաջողութեան դէպք: Եթէ երեխան առողջ մնար, ուրեմն և ազատ կմնար իսկական ծաղկի վարակումից և որով Էդուարդի՝ շարժաբանքով և տանջանքով լի յոյսերը, կը պահուէին յաջողութեամբ. իսկ եթէ հիւանդանար՝ այնժամանակ բոլոր նրա շարժարանքն ու յա-

Նոդութեան յոյսերը, դուր պէտք է անցնեն և խայտարակներ իւր ընկերներն և աւելի ևս ամբողջ աշխարհի առաջ:

Ահա, յաճողութեան աստղ է փայլում Ջենների համար, անցնում է շարժարանքի և ասանձանքալից 3 օր ու վիշերը, դալիս է 4-րդ, 5-րդ... և այլն օրերը և Ֆիպսը առողջ է մընում, որով Ջենները հաստատում է, որ եթէ մէկին վարակենք կովի ծաղկի հիւթով, նա ազատ կ'մնայ խկական ծաղկի վարակումից:

Որքան քաղցր է, որքան ուրախալի է, մի բազմառանջ և արդարութիւն ապացուցանող մի երկատարդի համար, որի փորձը յաճողութեամբ է պատկուծ: Նոյնպէս և Էդուարդ Ջենները իւր այս յաճող փորձով և արդարութեամբ յաղթող հանդիսանալով, արժանանում է ամբողջ աշխարհի կողմից փառքի և պատւի: Ամեն ոք հասարակ դասակարգից սկսած մինչև անգամ թագաւորները փափագում են տեսնելու և յարգանք մատուցանելու մի խոնարհ և համեստ վիւղական բժշկի, որի բազմաշարժար և անխոնջ աշխատանքի արդիւնքը պէտք է ազատեր, փրկեր մարդկութեան նորածիլ մանուկներին խօլերանման թշնամու ճիրաններից:

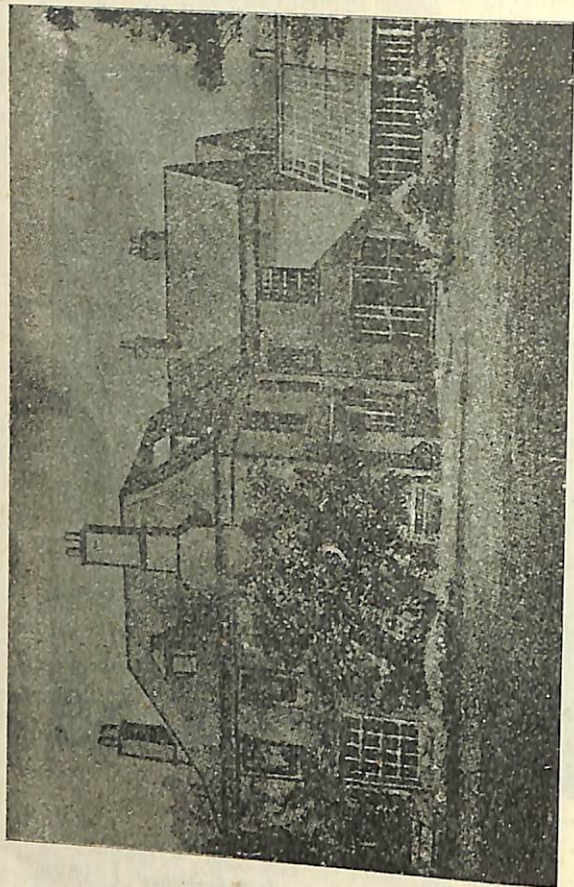
Այսպէս փառքով և պատուով պսակած Էդուարդ Ջենները մինչև իւր մահուան վեր-

Ղին օրերը մնում է իւր հայրենի Բերկլէյ՝ Վիւղաքաղաքում, որտեղ և մի քանի անգամ:

Էդուարդ Ջենները պատուաստում է իւր որդուն:
Արձան կանգնեցրած Լոնդոնում:

Կաթուածահար լինելով, վախճանուծ է 1823

Երևանի Ջեմնեի բնակարանը, որտեղ եւ վախճանաւու է 1823 թ. յունիս 24-ին:

Թւին յունիսարի 24-ին 74 տարեկան դառամեալ հասակում:

Էդուարդ Ջեմնեի թողնուած է գրուածքներ իւր մասնագիտութեան մասին, որոնց մէջ յայտնի է միայն 60 երեսից բաղկացած մի գիրք, «Հետազոտութիւն կովի ծաղկի պատճառի և ազդեցութեան մասին» կոչումով:

Բ. ՄԱՍԿ.

Չեռնոսկ ծաղկահասութեան կամ ծառի պատուանման Առաջին պատուաստումն (Вакцинация)

Ա. դուկ.

Պարագաւր ծաղկահասութեան համար.

Ծաղկահասութեան պարագաները հետեւեալներն են՝ 1. պէտք է վերցնել մի բաժակ եւ ևկած մաքուր ջուր, մէջն ածել մի թէյի զգալ «Ոսկեբորակ սկան քրքուտս—բորնայա կիսլատա» (борная кислота¹) և խառնել այնքան մինչև որ պարզուի և ստացուի մաքուր, դտուած ախտահանական—դեղինֆէկցիօնի (децифекционная вода) ջուր:

2.—Մի աման՝ ծաղկահիւթը ածելու հա-

¹) Բորնայա կիսլատայ՝ պէտք է հարցնել դեղաներում:

մար, յատակը խորնընկած պստիկ աղամանի շափ:

3.—Մաքուր, գտուած խոնաւաչափաւի սն—գիկըսոսկալիչեակի (микроскопическая ва-та¹⁾) բամբակ:

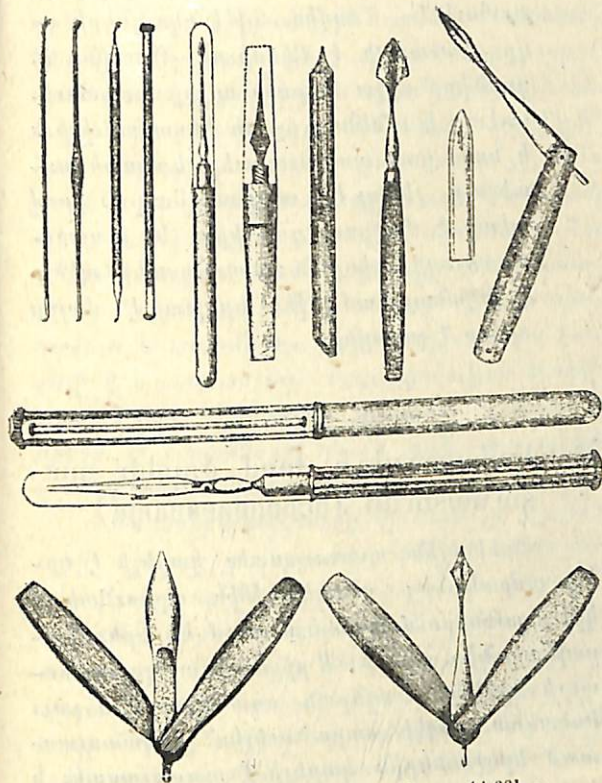
4.—Ծաղկահատութեան վերջին տեսակի գործիքը նշաարը (ланцетъ), որը բաղկացած է երկու մասից կոթից և ասեղից: Գոթը շինուած է լինում փայտից կամ փղոսկրից, զանազան երկայնութեամբ: Գորս մի ծայրի վրայ ամբացրած է լինում ասեղը, որի ծայրը վերջանում է նշաարի նման, եռանկիւնով: Այդ եռանկիւնու ծայրը սուր է և բարակ ապա գէպի կոթի կողմը լայնանում է եռանկիւնաձև և վերջաւորութիւնը բարականում, որը և ամբացրած է լինում կոթի վրայ: Այդ եռանկիւնու մի երեսը սափակ է և վրան ահօս ունի (երկարութեամբ փոս ունի). իսկ միւս երեսը փոքր ինչ կորնթարթէ: Ասեղը պահելու համար՝ գործիքի կոթը բուն ունի, որը պտուտակով կէս է լինում, որի մէջ է պահուում ասեղը:

5.—Թարմ ծաղկահիւթը՝ ստացւած հո-

ւանօթ. Ա. ծաղկահիւթը ածած կըլինի փոքրիկ ապակեայ խողովակաձև շիշերում,

¹⁾ Գիկըսոսկալիչեակի բամբակ պէտք է հարցնել զեղատաներում:

որի երկու ծայրերն էլ զմուռով փակուած է լինում, որպէսզի գըսի օդը չըմանի շիշերը և չը փշացնէ ծաղկահիւ-

Ծաղկահատութեան վերջին տեսակի գործիքները

թը: Բ. ծաղկահիւթով լի շիշերը պէտք է պահուի մաքուր, չոր նկուղներում (պաղաւններում) բամբակում փաթաթած և արկղում դարսած: Գ. ծաղկահիւթը կը պահուի 5—6 ամիս, եթէ նկուղների օդը հաւատար է Ռէօմիւրի 0°/0-ին: Դ. գործիքը միշտ մաքուր պէտք է պահուի, չպէտք է ունենայ սչ մի կեղտոտութիւն և նախ քան պատուաստելը և պատուաստելուց յետոյ էլ, ախտահանական ջրով պէտք է մաքրուի գործիքը: Ե. պատուաստուողը նախ քան պատուաստելը պէտք է լողանայ կամ եթէ երեխայ է՝ մայրը պէտք է լողացնի:

Բ. զուլս.

Ծաղկահասութիւն կամ ծաղկի պատուաստումն (оспопрививание)

Երեխային պատուաստել կարելի է երկու ամսականից սկսած, թէև արբունական կրթարաններում պատուաստում են երեք շաբաթականից սկսած: Ո՛րքան շուտ պատուաստուի երեխան, այնքան օգտակար է և լուսնոսկական ծաղկի տարածուելիս՝ չը պատուաստած երեխաներին կարելի է պատուաստել և երեք շաբաթականից սկսած, վարուելով նոյն

օրէնքներով, ինչ օրէնքներով պատուաստում են արբունական կրթարաններում: Լնւ է պատուաստել մեծ երին գարնանը և աշնանը, որովհետև այդ ժամանակներում օդը բարեխառն է. իսկ երեխաներին՝ ամեն ժամանակ կարելի է պատուաստել միայն հարկաւոր է պահել նրանց բարեխառն օդում: Երեխայի աստամների դուրս գալու ժամանակ, այսինքն՝ երբ երեխայի ստամոքսը կանոնաւոր չէ, լուծում է, տաքութիւն է տալիս, այն ժամանակ պէտք է սպասել չորս ամիս. որովհետև նա տեղում է այդքան ժամանակ, որից յետոյ ստամոքսը կանոնաւորուում է ու տաքութիւնն պակասում և աստամները դուրս գալիս, սպա կարելի է պատուաստել: Բայց խսկական ծաղկի տարածման ժամանակ, չը պէտք է սպասել մինչև որ աստամները դուրս գան, այլ պէտք է անմիջապէս պատուաստել:

Մայրերին խորհուրդ կը տամ չը թողնել ուրիշ երեխայից վերցրած հիւթով պատուաստել իրանց երեխաներին, որովհետև կարող է պատահել, որ վարակիչ հիւանդութեամբ հիւանդացած երեխայից վերցրած լինի հիւթը և պատուաստելիս վարակի նրանց, ինչպէս օրինակի համար սիֆիլիսով, որն որ շատ յաճախ է պատահում: Թէև օրէնքով արգելուած է երեխայից վերցրած ծաղկահիւթով պատուաստ-

ասելը, բայց ստորին դասակարգի մարդիկ, ինչպէս օրինակ դալլաքները, որոնք գիտեն այս մասնագիտութիւնը միայն թերի, վերցնում են երեխայից և պատուաստում մի ուրիշին: Այդ դէպքում չըպէտք է թողնել որ վերցնեն ձեր երեխաներից հիւթը (թարախը, չիւրը), որովհետեւ ումնից վերցնում են հիւթը, պատուաստը իւր գօրութիւնը կորցնում է և կարող է շուտով էլ վարակուի խոկական ծաղկով: Չատքժիշկների կարծիքով՝ պատուաստը իւր գօրութիւնը պահում է 7—8 տարի և աւելի բայց սրանից յետոյ՝ արդէն կորցնում է իւր գօրութիւնը և պատուաստուածը, եթէ կրկին անգամ չըպատուաստուի, կարող է վարակուել խոկական ծաղկով, որ և շատ անգամ անվնաս է անցնում: Եթէ մի տան մէջ երեխաներից մէկը վարակուեց խոկական ծաղկով՝ պէտք է բոլորին սնիւտի, հիւանդին թէ առողջին պատուաստել և միայն իններսրդ օրից յետոյ կարելի է ապահով մնալ, որ այլ ևս ոչ ոք պատուաստուածներից չէ կարող վարակուել խոկական ծաղկով: Երբեմն երեխային պատուաստելուց մի օր կամ երկու օր կամ թէ չէ միևնոյն օրը երեխան վարակուում է կարմրուկով, որով պատուաստի շրջանը ուշանում է մինչև կարմրուկի վերջանալը: Երբեմն էլ առանց վարակուելու կարմրուկով, ուշանում է

պատուաստի շրջանառութիւնը, այդ պէտք է վերակրել, որ կամ հիւթը թոյլ է եղել կամ երեխային պահելք ոչ բարեխառն օդում:

Նախ քան ծաղկի պատուաստելը պատուաստողը իւր ձեռներէ կողմնակները կտրած պէտք է ունենայ, որպէս զի կեղտ չը լինի կողմնակների արանքներում և ապա օձառով (սպոնով) մաքուր լուանալ: Յետոյ պէտք է լուանայ պատուաստողի թեր կամ թեւերը Ա. գլխում յիշուած մաքուր ախտահանական ջրով և սրբի նոյն գլխում յիշուած խոնաւաչափական բամբակով: Պէտք է բաց անի ծաղկահիւթը ածած ամանի երկու ծայրերն էլ և ծաղկահիւթը ածի Ա. գլխում յիշուած ախտաւար ամանում: Կամ թէ չէ կարելի է նոյն գործիքի ախտում ածել: Պատուաստելիս պէտք է վերցնել ծաղկահիւթը ամանից, եթէ նրա մէջ էր ածել, և ապա պատուաստել: Պատուաստելք ածել, և ապա պատուաստել: Գատուաստելու ժամանակ գործիքը այնպէս պէտք է բռնել աջ ձեռքով, ինչպէս բռնում ենք գրչակիթը գրելիս—երեք մատով: Չախ ձեռքով պէտք է բռնել պատուաստող երեխայի կամ աղամարդու թեւի (աջ կամ ձախ) ուսին կից մասյին մասը—մեծ մկանը (дельтовидная мышца) և ձգած պահել մինչև պատուաստման գործողութեան վերջանալը:

Այս բոլոր բաները պատրաստի ունենա-

լուց յետոյ, պէտք է ծաղկահիւթով լի գործիքը, անցկացնել ուսից ներքև իգական սեռին աւելի ներքև, վերնամաշկի միջով, ահօսը վերեւ ուղղած: Պատուաստելիս գործիքի ահօսի մի երրորդ մասը, հիւթով լի պէտք է մտցնել պատուաստողը պատուաստուողի մաշկի մէջ եւ ոչ աւելի եւ ասլա շուռ տայ մաշկի միջում, այսինքն՝ ահօսը ներքև անէ, որպէսզի ահօսի մի երրորդ մասում եղած ծաղկահիւթը թափուի մաշկի մէջ եւ միախառնուի արեան հետ:

Այն պատճառաւ ահօսի միայն մի երրորդ մասը պէտք է մտցնի մաշկի մէջ, երկու երրորդը դուրս պահի, որպէսզի ահօսի երկու երրորդ մասում եղած ծաղկահիւթը փակի պատուաստի բերանը, խառնուելով մարմնից դուրս եկող արեան հետ:

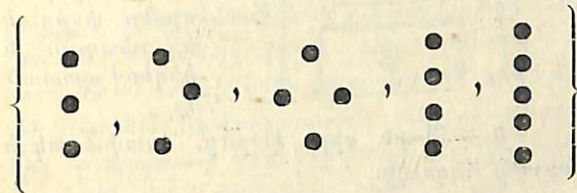
Այս դէպքում պատուաստողը պէտք է զգուշ լինի, այսինքն՝ նայի երեխայի կազմուածքին: Արդեօք երեխան առնող է թէ նուազ կամ հիւանդ: Եթէ երեխան առողջ է և արիւնոտ, այսինքն՝ արիւն շատ ունի, այն ժամանակ գործիքը այնպէս պէտք է անցկացնի մաշկի մէջ, որ երեխան ոչինչ չզգայ, նրան այնպէս պէտք է թւայ, որպէս թէ ասեղով ծակելիս լինեն: Այս դէպքում արիւն քիչ դուրս կը գայ, իսկ եթէ շատ դուրս գալու լինի, այն ժամանակ՝ անցըր պէտք է փակել ծաղկահիւ-

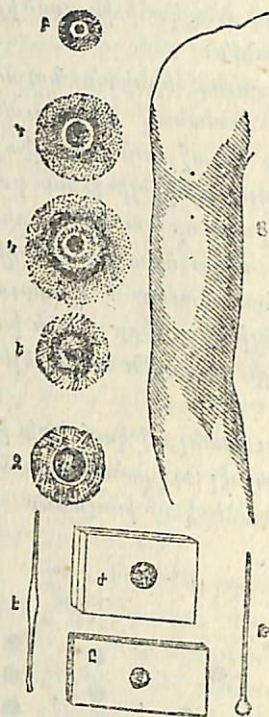
թով, նորից վերցնելով ծաղկահիւթ գործիքով և քսելով վերքի բերանին:

Եթէ պատուաստուող երեխան նուազ է և սակաւարիւն, այն ժամանակ թէր լուանալիս, պատուաստուող առաջ, այնքան պէտք է քսէ պատուաստողը այդ երեխայի թեկին բամբակով կամ շոր կտորով, որ կարմրի, արիւնը մի տեղ հաւարուի և ապա պատուաստէ վերև յիշած ձևով: Եթէ հասակաւոր է պատուաստուողը, պատուաստելիս գործիքը աւելի խորը պէտք է մտցնէ մաշկի մէջ, որին նա աւելի կը դիմանայ:

Պէտք է պատուաստել աջ կամ ձախ թեկի կամ երկու թեկի վրայ էլ ուղղահայեաց ձևով 3—5 տեղ, եռանկիւնածև կամ խաշածև:

Ահա այս ձևով՝

Ա. Պատուաստուած տեղերը թիւի վրայ մինչև 3-րդ օրը:

Բ. Պատուաստուած տեղը 7 երրորդ օրը, կենդրօնը զօգուած, շուրջը սպիտակ և թափանցիկ թեթեւ ուռոյցքով:

Գ.—8-րդ օրը, ուռոյցքը մեծացած բորբոքուած շրջանակով շրջապատուած:

Դ.—9-րդ օրը, իւր կատարելութեան հասած ժամանակ, կենդրօնը փոքր է և սևագոյն և կեղևով պատուած է:

Ե.—11-րդ օրը, կարծր, տափառակ և առանց հեղուկի:

Զ.—12-րդ օրը, վերնամաշկը ծակած:

Ժ. Ը. Ապակեայ թիթեղներ պատուաստ պահելու համար:

Է. Թ. Մազանման խողովակներ, որոնց

ծայրերը դմուռով (сургучъ) սուրգուչով փակուած է և որոնց մէջ ածած կայ ծաղկահիւթը:

Որովհետև մեր ժողովրդի մէջ սովորութիւն չըկայ և պաշտօնապէս էլ չէ հրամայուած, երկրորդ անգամ պատուաստելը (կրկնապատուաստել), ուստի առաջին անգամ պատուաստելիս հարկէ երկու թիւի վրայ էլ 3—5 տեղ պատուաստել, որով աւելի երկար ժամանակ ապահով կըլինի իսկական ծաղիկի վարակումից: Այս եղանակը գործ է ածուում զերմանական հիւանդանոցներում: Չտեսը՝ ոչ պատուաստուած են լինում և ոչ վարակում են իսկական ծաղկով և այս բանը պէտք է վերակրել այն բանին, որ նրանց կազմուածքը տրամադիր չէ, այսինքն՝ տրամադրուած է ընդունելու այդ հիւանդութիւն: Պատուաստուած տեղերը այնքան հեռու պէտք է լինեն իրարից, որ հասունութեան և կատարելութեան հասած ժամանակ իրար հետ չըմիանան և շուռչեն ու աւելի ցաւ չըպատճառեն երեխային: Իսկ եթէ պատուաստողի անդգուչութիւնից պատուաստի վերքերը իրար հետ միանան և ուռչեն, այն ժամանակ պէտք է քսել ուռած տեղերում սպիտակ վազելին (бѣлый вазелинъ) մազր օրը 2—3 անգամ և ուռոյցքը կընստի: Որպէսզի երեխան չըբորի պատուաս-

տուած տեղերը, արիւն շրդուրս գայ և ցաւը շընորոգուի, հարկաւոր է որ պատուաստուած թեւերի վրայ փաթաթել ակսահանական բամբակ և կապել, այն ժամանակ ինչքան երեխան աշխատի քորիւ, չի կարող վնաս տալ վերքերին:

Չառ երեխաների անհանգստութիւնից և թեք շարժելուց, թեկ տակը գոյանում են խուլեր, որոնց սպիտակ վազելին քսելով՝ կըկորչեն:

Վերոյիշեալ գործողութիւնը կոչւում է ԾԱՂԿԱՆՏՈՒԹԻՒՆ կամ ԾԱՂԿԻ ՊԱՏՈՒՄՏՈՒՄՆ (вакцинация), վէրքը՝ ՊԱՏՈՒՄՏ, (вакція) իսկ կովը լաւիներէն լեզուով՝ ՎԱԿԿԱ (вакка):

Պատուաստելուց յետոյ պատուաստած թեք պէտք է ազատ պահուի որեւիցէ առաւելայի քսուելուց, որպէսզի հիւթը շըսրբուի: Պատուաստի շըքանալու համար հարկաւոր է ամենաքիչ $\frac{1}{2}$ ժամ: Եթէ պատուաստուողը երեխայ է՝ նրա մօրը պէտք է պատուիրել լողացնելու նրան, պատուաստուելու հետեւալ և երրորդ օրուայ երեկոները ու մինչև անգամ կարելի է և առաջին հինգ օրերը շարունակ լողացնել առանց օձառի (սապոն), իսկ եթէ հասակաւոր է՝ պատուիրել բամբակով վերցնել սենեակի ջուրը և մզել պատուաստուած թեկի վրայ ու շըրացնել շօք բամբակով: Այս միջո-

ցը օգտակար է այն պատճառով, որ նախ՝ մաքուր լինելուց, կեղտոտութիւնը չի մանր պատուաստի մէջ հիւթի հետ միատին, երկրորդ՝ լողացնելը կամ լուանալը զօրեղացնում է պատուաստը և աւելի հաստունացնում ու պարտացնում, և ոյժ տալիս աւելի շուտ երեւալուն:

Պատուաստի տեսողութիւնը մինչև բոլորովին լաւանալը բաժանում է շօքս շըջանի, որոնք ունեն ասանձին-առանձին անուններ:

I Ե Ր Չ Ա Ն

Պատուաստելուց յետոյ անցնում է երեք կամ շօքս օր և կարծես թէ պատուաստուած անձի պատուաստած տեղերում ոչինչ չէ երեւում: Այս ժամանակամիջոցը կոչւում է՝ ԱՆՅՅՏ ԴՐՈՒԹԻՒՆ, (скрытое состояние) և տևում է 1—4 օր:

II Ե Ր Չ Ա Ն

Պատուաստուած անձը երրորդ կամ շօքրորդ օրը տաքութիւն է ունենում: Պատուաստուած տեղերում երեւում են մանր բշտիկներ, որոնք հասնելու են իրանց կատարելութեանը: Այստեղ հարկաւոր է համարում առել, որ շատ

երեխաների, որոնց մարմինը աւելի տրամադրւած է (ընդունակ է) ընդունելու զանազան հիւանդութիւններ, բշտիկները երեւոյա հետ միասին, ամբողջ կուրծքին և թեքերի տակ գուրս են գալիս կարմրագոյն մանր բշտիկներ, որոնցից պէտք չէ վախենալ, որովհետեւ մի քանի օրից յետոյ իրանց իրանց անյայտանում են: Բշտիկը շորերով օրը՝ գտնուում է քորոցի գլխի շափ: Պատուաստուած տեղերում եթէ նուազ մանր բշտիկներ երեւան, այդ նշանակում է որ պատուաստը թոյլ է և որպէսզի դօրեղացնել, երեխային լաւ է տալ տաք վաննայ սրով բըշտիկները աւելի խոշոր կերեան: Որպէտզի պատուաստը համարուի յաջող, պէտք է անպատճառ ամենաքիչ երկու բշտիկ երեւայ պատուաստուած տեղերում և եթէ մէկն երեւայ՝ այն ժամանակ այդ բշտիկում պարունակուած հիւթով պատուաստել այլ տեղում: Հինգերորդ օրը՝ բշտիկը մեծանում է և թողնում իր միջում ազօս կամ խորութիւն, շուրջը կարմրում է լուսնի շրջանակի պէս: Վեցերորդ օրը՝ կրկին մեծանում է թէ բշտիկը և թէ շրջանակած կարմրութիւնը և երևում է սպիտակագոյն թաւախը: Այս միջոցում կամաց-կամաց շատանում է տաքութիւնը: Այս ժամանակամիջոցը կոչւում է ԳՈՒՐՍ ՏԱՂԸ (высипание) և տևում է 4—7 օրը:

III Ե Ր Չ Ա Ն

Եօթներորդ օրը՝ պատուաստը մեծանում է, թարախը աւելանում և շրջանակած կարմրութիւնը շատանում ու պնդանում: Ութերորդ օր՝ թարախը աւելանում ու շատանում է, կարմրութիւնը նոյնպէս աւելանում ու տարածւում արևի շողքերի նման: Իններորդ օրը՝ թարախը հասնում է իւր կատարելութեանը, պատուաստը մեծանում և դեղնանում է, կարմրութիւնը պակասում և կամաց-կամաց փափկում ու շուրջը սկսում է շորանալ: Այս ժամանակամիջոցը կոչւում է ԼՔՅՄԱՆ (наливание) ժամանակամիջոցը և տևում է 7—10 օրը:

IV Ե Ր Չ Ա Ն

Տասներորդ օրը՝ պատուաստը հասնում է իւր կատարելութեան, մեծութեան և դօրութեան: Այն օրը պատուաստուածը ունենում է սաստիկ տաքութիւն, անհասնելի ցաւ, ձեռքի ծանրութիւն, կորցնում է ուտելու արտօսակ, երբեմն փորը կապում է և գլխացաւ է ստանում: Այս բոլորը տևում է 12—24 ժամ: Վեցերորդ օրը շուրջը աւելանում է (I, II, III) տաքութիւնը կամաց-կամաց աւելանում է. իսկ այս

չորրորդ շրջանի առաջին օրը, այսինքն՝ տաս-
ներորդ օրը, տարութիւնը սասականում է և
12—24 ժամ անելով՝ յանկարծ պահասում է
և պատուաստուած երեխան թեթեանում է
ցաւից և աարութիւնից, կրկին ստանում է ու-
տելու ակտորժակ և ձեռքի ցաւը թեթեանում
է: Պէտք է գիտենալ, որ քանի երեխան տա-
քութիւն շատ ունի, այնքան ծաղկի պատուաստը
զօրեղ է, և այնքան նա (պատուաստուածը)
ազատ է իսկական ծաղկի վարակումից: Եթէ
պատուաստուած երեխային երկրորդ օրն և ետ
երեւոյ ըշտիկներ, այնժամանակ պատուաստը 8
օրուայ միջոցում բոլորովին վերջացրած կըլի-
նի իւր ժամանակամիջոցը: Այսպիսի պատուաս-
տը անօգուտ է և պատուաստուածը կարող է
չուտով վարակուել իսկական ծաղկով, որի
համար հարկաւոր է նրան նորից պատուաս-
տել միայն երկու շաբաթից յետոյ. իսկ եթէ
իսկական ծաղիկը լինի տարածուած այն ժա-
մանակներում, այն ժամանակ անմիջապէս,
միայն միւս թեի վրայ պատուաստել: Վերոյի-
շեալ տեսակի ծաղիկը կոչուում է ՍՈՒՏ ԾԱՂԻԿ:
Սաստիկ տարութեան և փորկապուլթեան
ժամանակ, լաւ է տալ երեխային խաշն-դեղից
—Ռեվանից պատրաստած օշարակ (շարբաթ,
սերով) օրը 2—3 անգամ թէյի գզալով փոքր
փափուկ պահելու համար: Խաշնդեղի օշարա-

կը (Ревенный сиропъ) կարելի գտնել ամեն դե-
ղատաներում:

11, 12, 13, —15-րդ օրը պատուաստի
թարալը կարծրանում է, չորանում և վայր
ընկնում: Առաջին անգամ վայր է ընկնում
մինչև 16-րդ օրը և երկրորդ անգամ 16—28-րդ
օրը, թողնելով հետք, որը և շատ անգամ
մնում է մինչև մահը: Այս հետքը դեռ մզագոյն
է լինում որ և դանազանուում է իսկական վեր-
նամաշկի գոյնից և միքանի ժամանակ անցնե-
լուց յետոյ դառնում է նոյն գոյնի, ինչ գոյնի
է վերնամաշկը, միայն փոքր ինչ տարբեր
նրանից:

Չատ անգամ ուշանում է չորրորդ շրջա-
նի ժամանակամիջոցը: Այս ժամանակամիջոցը
կոչուում է ՉՈՐՍՅՈՒՄԵ (засыхание) և տեսում է
10—28-րդ օրը և երբեմն էլ աւելի ուշ:

Պատուաստուածի մօրը պէտք է պատու-
իրել, որ վերև յիշուած ժամանակամիջոցնե-
րում երեխային հագցնէ լայն թևաւոր շապիկ,
մանաւանդ տղայոցը: Եթէ օրօրոցումն է պառ-
կեցնում պատուիրել, որ ուժգին չըկապէ կա-
պանը, ոչխատէ հեռու պահել պատուաստուած
թեք մի որ և է բանի ընդհարումից—քսուե-
լուց: Պէտք է աշխատի չըմբսեցնել, շուտ շուտ
փոխել շապիկը: Հասակաւոր պատուաստուածը
նոյն դգուշութիւններ պէտք է ունենայ, մինչև

պատուատի լաւանալ: Երբեմն պատուատուած
երեխան միայն սակաւ տարութիւն է ունե-
նում. իսկ պատուատը չէ երևում և այնպէս
անհետեանք է անցնում: Պատճառը երբեմն
ցրտութիւն է լինում, երբեմն էլ հիւթի ան-
պէտքութիւն ու անդօրութիւնը: Այս դէպքում
պէտք է կրկնել առաջին պատուատումը,
միայն 3 շաբաթից յետոյ, միւս թեի վրայ ե-
թէ մի թեի վրայ էք պատուատել. իսկ եթէ
երկուսի վրայ էլ էք պատուատել, այն ժա-
մանակ կարելի է նոյն թեի վրայ պատու-
ատել: Եթէ կրկին անգամ պատուատելուց
յետոյ էլ չերևայ, կրկնեցէք երրորդ անգամ էլ
և եթէ այս անգամ էլ չերևայ նշանակում է
երեխայի կամ պատուատուող անձի մարմինը
տրամադրուած չէ այդ հիւանդութեանը, այ-
սինքն՝ չի վարակուի իսկական ծաղկով: Երբե-
մբն երեխան իւր մօր արգանդում եղած ժա-
մանակն է վարակում իսկական ծաղկով և
և ծնունդուց յետոյ բշտիկները լուացած են
լինում և հետքեր երևում կամ այն էլ չէ ե-
րևում: Երբեմն էլ ծնունդիս բշտիկներով է
ծնւում ու յետոյ լաւանում, բշտիկները ընկ-
նում ու հետքեր թողնում:

Գ. գուլիս.

Կրկնապատուատումն (Ревакцинация): Ո-

րովհետե՛ ինչպէս սկզբում ասացինք, պատու-
ատուած անձը 7—8 տարուց յետոյ կարող է
վարակուել իսկական ծաղկով, այս պատճա-
ռով աչքի առաջ ունենալով այդ վնասը՝ կրկ-
նապատուատումն են կատարում, որը տարա-
բախտաբար օրէնքով պարտադիր չէ:

Կրկնապատուատում են նրան, որոնք
առաջին անգամ պատուատուել են և կանո-
նաւոր ընթացք է ունեցել պատուատումն:

Նմյնպէս է կատարում կրկնապատու-
ատումը, ինչպէս առաջին պատուատումն,
միայն 5—6 օրուայ միջոցում տարութիւն է
ուսնենում, դուրս է տալիս մանր քրտոցի գլխի
չափ լքցւում ու չորանում, վայր ընկնում հեաքը
չըթողնելով:

Օգտակար է միշտ երեխային պատուա-
տել 3—4 տարի մի անգամ, որովհետեւ երկիւղ
չի ունենայ վարակուելու իսկական ծաղկով:
Եթէ հակառակ դէպքում, իսկական ծաղկի
չառութեան և վնասակարութեան միջոցումն,
վարակուի էլ կրկնապատուատուածը, ան-
վնաս է և թեթեւ կանցնի և ուրիշ անգամ էլ
չի վարակուի իսկական ծաղկով: Նկատուած է՝
որ ինչքան ուշ վարակուի մարդս իսկական
ծաղկով, նյնքան վնասակար է և մահացու:
Լաւ է պատուատել, նախ՝ երեխայ ժամանակ
(3—6 ամս.), երկրորդ՝ ուսումնարան տալիս

(7 ասր.) և երրորդ՝ զինուոր գնալիս (20 տարեկան ժամ.). որից յետոյ՝ էլ երկուզ շրկայ վարակուելու իսկական ծագելով:

Այն գաւառացի կարգակիցներին, և առհասարակ բոլորին, որոնք պարտուում են կամ կըպարագեն այս մասնագիտութեամբ, խորհուրդ կըտայի ձեռք բերել նոր ստացւած վերջին տեսակի ախօսուոր գործիքները (Ланцеты, ТиФлись Кавк. Т-ва Торг. Ант. Тав. ул. Гановская и сололакская ул. складъ тогоже товарищ. на театр. ул. собст. домъ. отлѣл. магази- на Михайловскій проспектъ № 101:

Իսկ հոյրթից ստացուած թարմ ծագկահիւթը՝ (Лимоа), կարելի է ձեռք բերել բժիշկ Աթանազինէ Գարբրիէլեան Մեկքումեանցի մօտ (Аоннагенъ Говриил. Мелкумовъ ул. Андрѣев. и Меликов. ул. № 7—8՝ և ուրիշների մօտ:

Գործիքները ծախուում են դանազան դերերով իսկ ծագկահիւթը, ապակեայ խողովակաձև շիշերում ածած՝ հատը 11, 12, և 15 կոպէկ ու աւելի, նայած շիշի (трубочка) մեծութեանը:

Գ. ՄԱՍԿ.

Հորթի պատուաստում

(Оспопривованіе телячи)

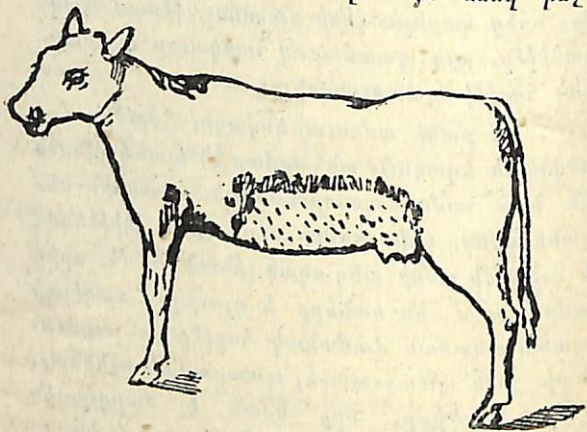
Ծագկահիւթը մեծ քանակութեամբ ունենալու համար, որովհետեւ դժուարութեամբ է գտնուում իսկական ծագկող վարակուած կովը, որից կարելի չինի ստանալ թարմ ծագկահիւթը, այդ պատճառով հարկաւոր է գիտեալու հորթի պատուաստելը:

Մի քանի ամսուայ կովացու հորթին (որովհետեւ եղացուն անհարմար է) պառկացնուում են նրա համար պատրաստուած առանձին սեղանի վրայ, որի երեսը պատած է թիթեղով և ունի մի քանի անդ օղակ շինած (3—4) որից ամբայցնում են ոտները և գլուխը, որպէսզի պատուաստման ժամանակ հորթը չը շարժուի: Նախ քան պատուաստել պատրաստի ունենալ, նախ գործիքը, որը նման է մարդկային նախ գործիքին, միայն աւելի խոշոր պատուաստման գործիքին, միայն աւելի խոշոր

(մեծ), երկրորդ՝ թարմ ծաղկահիւթը կովից կամ նոր պատուաստուած երեխայից վերջրած: Երրորդ՝ ախտահանական ջուրը և խոնաւաչափական բամբակ:

Այս բոլորը պատրաստի ունենալուց յետոյ հորթի փորը պէտք է ածիլել աւելորդ մազերը հեռացնել, մաքրել, լւանալ ախտահանական ջրով և սրբել խոնաւաչափական բամբակով: Մի կաթիլ ծաղկահիւթով կարելի է պատուաստել հորթին մօտաւորապէս 20 տեղ: Առհասարակ պատուաստում են հորթին 60—120 տեղ և ոչ մի վնաս չի հասցնում հորթին:

Պէտք է պատուաստել նոյն ձևով ինչ

Պատուաստուած հորթ

ձևով որ պատուաստում են մարդկանց:

Պատուաստելուց յետոյ՝ չորրորդ օրը, հորթի վրայ, պատուաստուած անդերում երեւում է մանր կարմրագոյն պինդ բարձրութիւններ, ցորենի հատիկների մեծութեամբ, սրոնց զլխին գոյանում են խոցեր. եթէ ասեղով ծակենք վերոյիշեալ խոցերը նրանցից գուրս կրգայ սպիտակ սլարգագոյն ծաղկահիւթի կաթիլ:

Հինգերորդ օրը՝ խոցերը մեծանում են, տարածւում ու փոխարինւում ծաղկի, սիսեւի մեծութեամբ, որը մէջանդում ունենում է խորնութիւն եւ շրջապատուած է լինում կարմրագոյն նեղ շրջանակով:

Վեցերորդ օրը՝ ծաղիկը սկսում է լքցել, պարզ, մաքուր ջրով: Ծաղիկի շրջանային կարմրութիւնը տարածւում է, կաշին մի քիչ ուռչում է: Եթէ այն ժամանակ շօշափենք հորթի ստամոքսը, կարելի է նկատել որ հորթը տաքութիւն ունի և զգալուն է:

5-րդ և 6-րդ օրերում միայն կարելի է ստանալ խիական ծաղկահիւթը: Հիւթը պէտք է վերցնել հետեւեալ կերպով.—ասեղի ծայրով պէտք է ծակել խցիկի վերեւի մասից, հանել ասեղը և նրա ծայրում գտնուած հիւթը ածել ապակեայ շիշերում կամ թէ չէ աւելի

հեշտ կերպով, հենց շըշի մի ծայրով հուփ տալ խոցի վերևի մասից և հիւթը ինքն իրան կը բարձրանայ շիշերում, որի երկու ծայրերն էլ անմիջապէս պէտք է փակել զմուռով, օզը շմանելու համար, և պահել նկուղներում:

Հենց այդ նոր ծաղկահիւթով կարելի է պատուաստել երեխային, որը ոչ վնասակար է և ոչ ուռցնող, այլ աւելի զօրէց է ու աւելի լաւ:

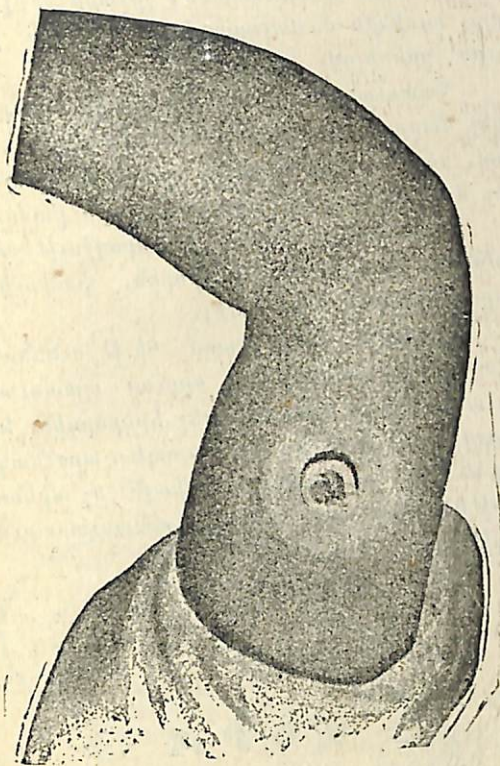
7-րդ օրը՝ ծաղիկը լրիւ լքցւում է պարզագոյն հիւթով, կարմրութիւնը ծաղկի շուրջը հասնում է իւր լրիւ կատարելութեան (մեծութեան) և դառնում է մուգ կարմրագոյն, բայց նիւթը կօրցնում է իւր ազատարար սյժը, որից և չէ կարելի վերցնել հիւթ:

8-րդ օրը՝ ծաղիկը աւելի ևս մեծանում է, հասնում է երբեմն լոբու մեծութեան: Նրա միջի պարունակած հիւթը, պղտորւում է և թանձրանում, կարմրութիւնը աւելի մգանում է և և մեծանում:

9-րդ օրը՝ ծաղկի կարմրութիւնը աւելի ևս մգանում է և դունատւում, հիւթը փոխւում դառնում է թարախ (դախլ, շիբբ), ծաղիկը մգագոյն է դառնում:

10-րդ օրը՝ ծաղկի միջում գտնւած թարախը շորանում է մէջտեղից սկսած դէպի ափերը, կարմրութիւնը հաղիւ նշմարւում է:

11 և 12-րդ օրերում երևում է որպէս չոր, մուգ կինամոնագոյն (դարչնագոյն) որը 8—10 օրից յետոյ սկսում է վայր թափուել:

Պատուասք իւր կատարելութեան հասած ժամանակ:

Թողնելով կտոր, կարմրաուն հետքեր:

Պատուաստուած հորթերին պէտք է պահել առանձին մաքուր, տաք տեղերում, որտեղ կըմնան մինչև պատուաստման շրջանի վերջանալը, այսինքն մօտաւորապէս 10—12 օր, շրջուրս չըրերելով:

Պատուաստուած հորթի տակը պէտք է փրել մաքուր, փափուկ խոտ, կերակրել կաթով, որն որ պաղ պէտք է չըլինի և զգուշանալ մրսեցնելուց հակառակ անցքերի քամուց:

Պատուաստը մաքուր և ամբողջութեամբ պահելու համար, հորթի փորին, փափուկ և մաքուր կտորով փաթաթել:

Որպէսզի միշտ թարմ հիւթ ունենար, պէտք է մէկ հորթի 4-րդ օրուայ պատուաստուած հիւթից պատուաստել երկրորդին, երկրորդից—երրորդին և այլն, այսպէս շարունակել որքան որ կը կամենար, միայն ոչ միևնոյն հորթի վրայ այլ ուրիշ չը պատուաստուած հորթին:

Վ Ե Ր Զ

<< Ազգային գրադարան

NL0270345

ԻՄ ԱՂԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. Համառօտ ձեռնարկ ծաղկահատութեան կամ ծաղկի պատուաստման (սպառւած) . . . 5 կ.
2. Ինքնուսուցիչ հայերէն և վրացերէն լեզուի 20 կ.

ԳԻՆՆ Է 10 կոպ.

Գրքերը վաճառոււմ են Թիֆլիսի բոլոր
գրավաճառանոցներում և աշխատասի-
րոցի մօտ (Винный подъемъ собств.
домъ).

Գումարով գնողներին 30⁰/0 զեղջ:

3734